

Milan Kučan, France Bučar in Lojze Peterle na tiskovni konferenci na plebiscitni večer leta 1990. Milanu Kučanu ni bilo do prepevanja slovenske himne, kar je znamenje, da ga rezultat plebiscita ni navdušil.

sprva predvidevali, da bi samostojno Slovenijo razglasili s sprejetjem nove ustave in referendumom o ustavi (Hrvaška je novo ustavo sprejela 22. decembra, dan pred slovenskim plebiscitom, ni pa še razglasila samostojnosti). Vendar je že spomladi 1990 podmladek tedanje Socialdemokratske stranke Slovenije postavil prvo zahtevo po plebiscitu, jeseni 1990 pa so to idejo na dan prinesli opozicijski socialisti (nasledniki SZDL), saj je v Demosu še vedno prevladovala ideja, da bi samostojnost lahko dosegli z novo ustavo. Zato so predstavniki Demosa idejo o plebiscitu sprva zavračali. Vendar pa je bila nova ustava, ki je nadomestila staro, a dopolnjeno in spremenjeno republiško (socialistično) ustavo, sprejeta šele na prvo obletnico plebiscita, torej 23. decembra 1991.

Preobrat v Poljčah Vendar se je klima v Demosu hitro spremenila, ko je prišlo do spoznanja, da bo do nove ustave še dolga in zahtevna pot. 9. in 10. novembra so se zato tedanji delegati (poslanci tedanjega parlamenta, ki se je uradno imenoval »Skupščina RS«) Demosovih strank, ministri in strokovni sodelavci sešli na posebnem zaprtem sestanku v Centru za obrambno usposabljanje v Poljčah na Gorenjskem. Na tem sestanku so sklenili, da bodo poslanci Skupščine Republike Slovenije do 20. novembra sprejeli vse zakonske in podzakonske akte in za 23. december razpisali vseljudski referendum, na katerem se bo ljudstvo odločilo o nadaljnjem bivanju v Jugoslaviji oziroma o odcepitvi in osamosvojitvi samostojne države Slovenije. Vendar je bilo v Demosovih vrstah še nekaj oklevanja, predvsem zaradi bojazni pred vplivi tujine, saj je bila mednarodna javnost izrazito nenaklonjena osamosvajanju Slovenije in tudi Hrvaške. Predvsem je temu nasprotovala politika

ZDA, podobno tudi nekatere zahodnoevropske države, ki so imele pred seboj tudi razpadajočo Sovjetsko zvezo in dejstvo, da je bila Jugoslavija nekakšna strateška cona med zahodom in vzhodom – ne glede na to, da so tajne službe že po Titovi smrti svarile, da bo Jugoslavija razpadla. Prav tako je bilo na sestanku v Poljčah precej negotovosti tudi o tem, za kateri datum naj se razpiše plebiscit. Na izbiri datuma je precej vplival vodja Demosa in predsednik socialdemokratov Jože Pučnik pa tudi ministra Janez Janša in Igor Bavčar. Kot je dejal Janša letos v Kočevski Reki, takrat ni bilo več vprašanje, ali so ljudje za samostojno Slovenijo ali ne, pač pa, ali so plebiscitno odločitev sposobni zavarovati (to se je dejansko zgodilo s projektom Manevrske strukture narodne zaščite, navzven pa s prvim postrojem teritorialne obrambe 17. decembra 1990 v Kočevski Reki). Pučnik se je sicer zavzel, da bi bil plebiscit 23. decembra, tik pred božičem torej. Kot je znano, so idejo o plebiscitu predstavili Tone Jerovšek, Peter Jambrek in Tine Hribar, Pučnik pa je datum plebiscita še isti dan, ko je bil potrjen, v javnosti tudi prvič omenil. Sledile so ogorčene reakcije predvsem postkomunistov. Ker je postkomunistična stran (zlasti SDP ter ZSMS oz. LDS) nasprotovala osamosvojitvi in je hotela taktično čim bolj zamakniti plebiscit v pomlad 1991, so se začela težavna pogajanja, saj je ideji o plebiscitu sprva nasprotoval tudi tedanji predsednik Predsedstva RS Milan Kučan. Kasneje je

prišlo do kompromisa, da postkomunistične stranke privolijo v datum 23. december, vendar pod pogojem, da bo na plebiscitu za samostojnost glasovala večina vseh (!) volilnih upravičencev. Tehnično je to pomenilo, da bi moralo 750 tisoč Slovencev (volilno pravico jih je imelo približno milijon in pol) glasovati za samostojnost, nekatere v Demosu pa je skrbelo, da bo na plebiscitu prišlo premalo ljudi.

Tritedenska enotnost Vendar pa je bila vsaj takrat dosežena pomembna zmaga, saj so se tudi postkomunistične stranke zavezale, da bodo nagovarjale ljudi k udeležbi na plebiscitu (ne glede na to, da same niso bile naklonjene samostojni Sloveniji, zato je marsikdo držal figo v žepu), medtem ko je bil v parlamentu po pogajanjih vendarle z veliko večino izglasovan zakon o plebiscitu. To je bilo dejansko zadnji hip, saj je bilo do plebiscita samo še nekaj tednov. Takrat so se v kampanjo vključile ne samo politične stranke, pač pa tudi civilnodružbene organizacije, ki so v veliki večini podpirale odločitev za samostojno Slovenijo. Slovensko javnost je dvakrat nagovoril tudi tedanji ljubljanski nadškof in metropolit Alojzij Šuštar. Odkriti skeptiki in nasprotniki so bili med nekaterimi Srbi, ki so živeli v Sloveniji (nekateri od teh so bili aktivni v razvpiti projugoslovanski Stranki za enakopravnost občanov, ki jo je vodil Dragiša Marojevič), delno tudi med istrskimi Italijani, ki so se bali, da bodo razdeljeni med Slovenijo in Hrvaško, medtem ko so referendum podprli v Sloveniji živeči Albanci. V kampanjo so se vključili tudi mediji, saj so se na nacionalni televiziji vrstili nagovori številnih politikov, medtem ko je dramski igralec Polde Bibič večkrat recitiral Prešernovo Zdravljico, tedaj že uradno himno Slovenije. Po Sloveniji so se pojavljali tudi plakati, denimo tisti s številnimi zastavicami držav, kjer je bil vmes tudi prazen prostor in napis »Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat ▶

Jože Pučnik je bil nedvomno gonilna sila osamosvajanja Slovenije.

Spomin na slovenski plebiscit

Gašper Blažič, foto: Arhiv Zaveza, arhiv Demokracije, Tone Stojko/hrani MNZS, Marjan Garbajs, Matic Štojs, Wikimedia

V nedeljo, 23. decembra 1990, smo Slovenke in Slovenci odšli na najbolj množično obiskan referendum doslej. Na plebiscitu smo namreč odločali in tudi večinsko odločili o tem, ali naj Slovenija postane samostojna in neodvisna država.

Plebiscit pomeni način referendumu s preprostim ljudskim izrekanjem o nekem vprašanju. Navadno gre za odločitev ljudstva o razdružitvi od kakšne države ali o priključitvi. Slovenci smo pred letom 1990 imeli samo eno, a precej tragično izkušnjo s plebiscitom, in sicer leta 1920, ko je s koroškim plebiscitom večina Koroške pripadla Avstriji.

Uresničitev Majniške deklaracije Čeprav je splošno znano, da je

plebiscit leta 1990 rezultat gibanja, ki ga poznamo pod imenom »slovenska pomlad«, je zanimivo, kako je do plebiscita sploh prišlo. Potem ko je isto leto spomladi na volitvah zmagala koalicijska Demos (kasneje je temu sledila tudi izvolitev Demosove vlade), je začela Slovenija izvajati ukrepe, ki so slabili njeno zvezanost z Jugoslavijo. Delno je to naredila že stara socialistična skupščina, ki je septembra 1989 sprejela amandmaje, s katerimi je krepila avtonomijo Slovenije

znotraj Jugoslavije, vendar pa podpisniki Temeljne listine Slovenije, ki je bil dejansko nekakšen programski dokument partijske elite, niso predvidevali samostojne države, prav tako tudi ne večstrankarske demokracije. Zato pa je Majniška deklaracija iz leta 1989 – podpisali so jo tisti veljaki, ki so kasneje sestavili koalicijo Demos – slovenski javnosti jasno sporočila željo po življenju v »suvereni državi slovenskega naroda«. Majniška deklaracija, ki jo je tedaj

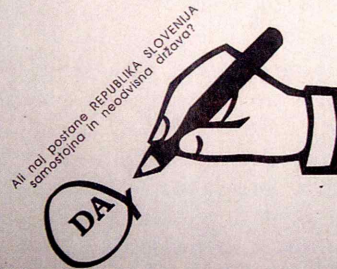
prebral pesnik Tone Pavček, je dejansko povzela vsebino nacionalnega programa v 57. številki Nove revije iz leta 1987. Vmes sta se zgodila tudi litostrojska stavka in proces proti četverici, ki je slovensko pomlad iz intelektualnih krogov prinesel na ulice. Malo pred tem je izšla posebna izdaja Časopisa za kritiko znanosti (ČKZ) z gradivom za slovensko ustavo, kar je prav tako nastalo na podlagi nacionalnega programa iz 57. številke Nove revije. Pri ČKZ sta namreč v uredništvu

long vorbat is 1991

delovala tudi Igor Bavčar ter Janez Janša, takrat zaposlen pri založniško-računalniškem podjetju Mikro Ada, ki ga je vodil Igor Omerza, ustanovljena pa je bila prek ljubljanske Univerzitetne konference ZSMS. Gradivo za novo ustavo je namreč nastajalo tudi kot odpor zoper poskuse srbskih centralistov, da bi jugoslovansko federacijo po Titovi smrti znova centralizirali. Temu se je sicer upirala tudi slovenska partijska nomenklatura, tudi pod vplivom slovenske narodne tradicije OF in partizanstva, vendar je šla demokratična stran v svojih ambicijah precej dlje. T. i. pisateljska ustava (ne smemo pozabiti niti na predlog ustave, ki so ga sestavili slovenski družboslovci) je namreč postala predmet razprave v okviru kasnejšega Zbora za ustavo. Ko je Demos prevzel oblast, so predstavniki Demosovih strank

23.12.1990

Strahovi, da plebiscit ne bo uspel, se niso uresničili – za samostojnost je glasovala velikanska večina Slovencev.

Od plebiscita do vojne Z razglasitvijo izida plebiscita je začel teči tudi šestmesečni rok za uza-konitev plebiscitne odločitve ter pripravo dejanskih ukrepov za osamosvajanje, (navidezne) politične enotnosti pa je bilo konec, saj se je postkomunistična stran znova postavila v ofenzivo in začela lobirati za to, da Slovenija ostane v Jugoslaviji. Zato je imela Demosova večina velike težave predvsem pri sprejemanju zakonodaje s področja obrambe, saj je vmes na dan prišla tudi razvpita deklaracija za mir, ki so jo podpisali tudi nekateri člani Demosovih strank. Nekaj težav je imela tudi Demosova vlada, saj so se morale koalicijske stranke najprej poenotiti glede tega, ali želi Slovenija res na svoje – tako se je zgodil znameniti sestanek na Brdu pri Kranju. Kasneje se je v Demosovi vladi zamenjalo nekaj ministrov – vlado so zapustili Stane Stanič (informiranje), Jože Mencinger (podpredsednik vlade za področje gospodarstva) in Marko Kranjec (finan-ce), nasledili so jih Jelko Kacin, Andrej Ocvirk in Dušan Šešok. Prav slednji je nekaj tednov pred osamosvojitvijo dvignil ogromno hrupa, ko je v parlamentu dejal, da je Slovenija dejansko zelo slabo pripravljena na osamosvojitve. Takrat se je razjezil zlasti poslanec Vitomir Gros. Slovenija namreč tedaj še ni imela zagotovljenega izdajanja novih

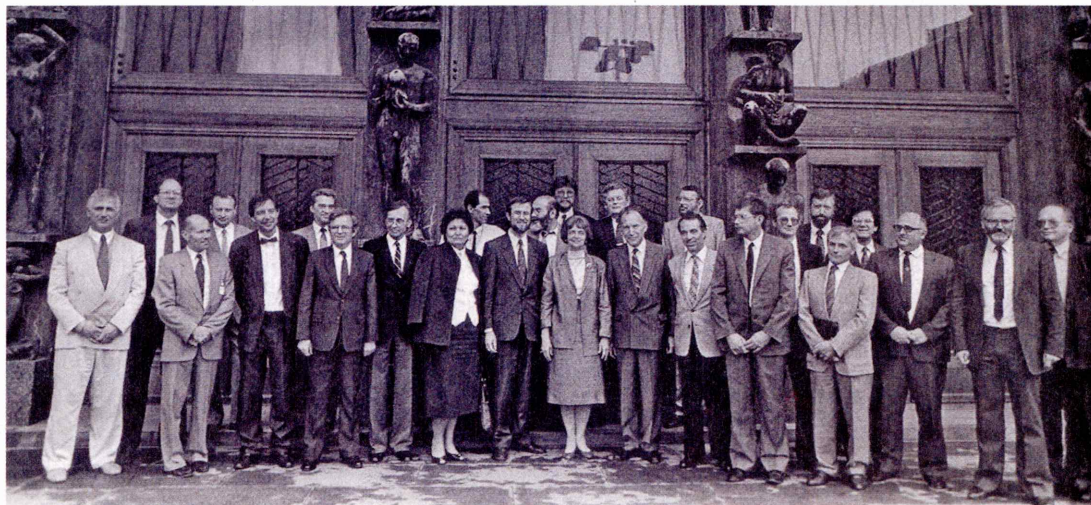
dan«, pa tudi plakat z motivom majhnega otroka, ki stoji na materinih rokah. Plebiscit je potekal v božičnem ozračju, samo dan pred svetim večerom. Politika je rezultate plebiscita pričakala v Cankarjevem domu, kjer so osrednje tiskovno sporočilo imeli predsednik predsedstva Milan Kučan, predsednik skupščine France Bučar in predsednik izvršnega sveta (oz. vlade) Lojze Peterle. Zanimivo je, da je bil Kučan v svojih medijskih nastopih glede plebiscita ves čas zelo hladen in se ni povsem javno izrazil, katero opcijo podpira. Morda tudi zato, ker je še leta 1990 dajal izjave, da samostojna Slovenija nikoli ni bila njegova najintimnejša opcija. Kakorkoli že, plebiscita se je udeležilo 93,2 odstotka volivcev, za samostojnost pa je glasovalo 88,5 odstotka vseh volilnih upravičencev. Zato je tisto nedeljo zvečer rajanje po ulicah in trgih trajalo skoraj do ponedeljekovega jutra.

Ko zadiši po slovenski vojski

Skupščina RS je uradno razglasila rezultate plebiscita tri dni kasneje, to je 26. decembra 1990. Predsednik skupščine France Bučar je prebral izide plebiscita in oznanil: »Ta glasovalni izid mi omogoča, da slovesno razglasim pred tem visokim zborom, slovensko, jugoslovansko in vso svetovno javnostjo, da se je slovenski narod v skladu s trajno in neodtujljivo pravico do samoodločbe odločil, da Republika

Slovenija postane samostojna in neodvisna država.« Sledil je velik aplavz. Ta dan je tako postal uradni državni praznik, dan samostojnosti, danes pa se imenuje dan samostojnosti in enotnosti, čeprav prave enotnosti v politiki nikoli ni bilo. Bilo pa je nekaj strahu, kako bo reagirala JLA, ki se je že na prve demokratične volitve odzivala z nekaterimi precej zgovornimi potezami, denimo z obiskom vodilnih generalov v enotah, ki so bile nameščene v Sloveniji. Vendar je slovenska stran že maja 1990 ob razoroževanju teritorialne obrambe reagirala s protiudarom, in sicer s tajnim projektom Manevrska struktura narodne zaščite, z novo vojaško strukturo torej, ki je bila nato vključena pod okrilje TO, pa s pridobivanjem izgubljene oborožitve, ki jo je zasegla JLA, in z zakonodajnimi spremembami, ki so TO podredile neposredno slovenskemu vodstvu. Oktobra 1990 je slovensko vodstvo imenovalo nove vodilne kadre v TO, odstavljeni poveljniki

Ivan Hočevar (general JLA) pa je na to reagiral tako, da je v (izpraznjeno) poveljstvo TO na Prežihovi v Ljubljani poklical vojaške specialce, vendar je bilo že prepozno. Projekt postavitve nove slovenske vojske se je decembra 1990 končal, 17. decembra, le nekaj dni pred plebiscitom, pa je bil v Primožih pri Kočevski Reki postroj rezervne sestave zaščitne brigade TO. Predsednik vlade Lojze Peterle je tedaj v nagovoru dejal, da je »zadišalo po slovenski vojski«. Prav ta postroj je bil tudi jasno sporočilo tako slovenskemu narodu kot jugoslovanskim oblastem, da je Slovenija pripravljena zavarovati plebiscitno odločitev tudi z vojaško silo, če bo treba. Zanimivo je, da je obrambni minister Janez Janša samo dan po plebiscitu predstavil novo značko teritorialne obrambe, ki se je tako poslovi-la od rdeče zvezde. Kasneje je nov simbol dobila tudi tedanja milica, zunanji minister Dimitrij Rupel pa je na plebiscitni večer predstavil nov slovenski potni list.

Demosova vlada se je ves čas zavzemala za osamosvojitve Slovenije, pri tem pa je dobivala tudi polena pod noge.

Na izid plebiscita je nedvomno vplival tudi postroj specialne brigade TO v Kočevski Reki samo nekaj dni prej.

osebnih dokumentov, prav tako ne svoje valute. Državne simbole smo z dopolnitvijo in s spremembo stare republiške ustave dobili tako rekoč v zadnjem hipu. Tudi napovedana proslava ob razglasitvi samostojnosti je motila predvsem postkomunistično stran. 25. junija pa je slovenska skupščina sprejela temeljne osamosvojitvene dokumente: temeljno ustavno listino, ustavni zakon za njeno izvedbo in deklaracijo o samostojnosti. S to pravno podlago so organi RS lahko začeli izvajati efektivno oblast s prevzemom mejnih prehodov, kontrolnih stolpov na letališčih in carinske uprave. Na osamosvojitve je z agresijo reagirala JLA, in sicer na podlagi sklepov zveznega (tj. jugoslovanskega) izvršnega sveta o zagotavljanju neposrednega izvajanja zveznih predpisov o prehodu državne meje in o gibanju v obmejnem pasu. Kot je znano, je slovenska TO uspešno ustavila agresijo, čeprav je morala slovenska politika pogoltniti grenko pilulo s sprejetjem brionske deklaracije, ki je za tri mesece zamrznila osamosvojitvene procese. A vendarle, prav v tistem času je bila tudi sprejeta odločitev o umiku JLA iz Slovenije, kar je pravzaprav čudež glede na to, da je vrh JLA v obdobju med plebiscitom in osamosvojitvijo skušal najmanj trikrat izsiliti odobritev predsedstva SFRJ za vojaško posredovanje. Prav tako je tedanji jugoslovanski obrambni minister Veljko Kadijević iskal podporo pri sovjetskih dogmatikih, ki so skušali odstaviti tedanjega

reformnega voditelja Mihaila Gorbačova, vendar je ni dobil. Malo pred tem je namreč sovjetska vojska skušala neuspešno disciplinirati osamosvojene pribaltske republike, zlasti Litvo, medtem ko so se ZDA ukvarjale z discipliniranjem iraškega režima Sadama Huseina z vojno v Perzijskem zalivu. Verjetno so tudi zato Američani skušali čim dlje obdržati enotno Jugoslavijo.

Za dokončno osvoboditev Ob spominu na slovenski plebiscit bo verjetno marsikdo dejal, da je po skoraj četrto stoletje razočaran. Resnici na ljubo je precej dejavnikov vplivalo na to, da se je leta 1990 velika večina Slovencev odločila za samostojno Slovenijo. Verjetno so k temu pripomogli tudi kriza na Kosovu in mitingi v Srbiji, čeprav je Slobodan Milošević kasneje že tiho odobril odhod Slovenije iz Jugoslavije, če bo potem lahko »po svoje« urejal razmere na Hrvaškem. Tudi nemiri na Hrvaškem z uporom Srbov najprej v Liki in Severni Dalmaciji (začelo se je v Kninu) in nato tudi v severovzhodni Hrvaški so pripomogli k temu, da so se začeli Slovenci vse bolj zavedati, kako resnične so besede Jožeta Pučnika na plebiscitnem večeru: »Jugoslavije ni več, gre za Slovenijo.« Iz današnjega zornega kota na žalost drži, da je bil plebiscit tudi rezultat neprijetnega kompromisa, s katerim se je Demosova večina dejansko odpovedala lustraciji, da je lahko dosegla osamosvojitve, posledica tega pa je nedokončana tranzicija

in dejstvo, da je Slovenija prišla v nekakšno slepo črevo razvoja, ko osamosvojitve s pomočjo politično motiviranih obtožb zapira, gospodarstvo pa podreja starim omrežjem. Ob tem pa se pojavljajo celo peticije proti privatizaciji, kar je še ena od iznajdb starih režimskih paradržavnih struktur. To pa tudi pomeni, da projekt slovenske pomladi in osvoboditve še ni končan. Navsezadnje to kaže tudi dogajanje v Olimpijskem komiteju Slovenije, kjer je ne glede na to, da je Zoran Janković pogorel, znova zmagala postkomunistična politika. Zato ostaja slovenska pomlad vsaj za zdaj neuresničen projekt. **D**

Letošnja obletnica postroja žal brez Krkoviča

V soboto so se na prvi postroj TO spomnili s proslavo v Kočevski Reki.

Tudi letos je Združenje za vrednote slovenske osamosvojitve (VSO) pripravilo spominsko slovesnost ob obletnici prvega postroja TO v Kočevski Reki. Glavni govornik na prireditvi je bil predsednik SDS in obrambni minister Demosove vlade Janez Janša, ki je obžaloval predvsem odsotnost Antona Krkoviča, ki je bil prav tako kot Janša obsojen v zadevi Patria in je še vedno v zaporu – ker pa ni dobil dovoljenja za izhod, se prireditve ni mogel udeležiti. Krković je namreč organiziral prvi postroj TO 17. decembra 1990. S tem dejanjem je Slovenija dala signal, da je zmožna odločitev na plebiscitu zavarovati z lastno oboroženo silo. Kot je še opozoril Janša, je

bila enotnost v Sloveniji v času pred plebiscitom zelo velika le med ljudstvom, ne pa tudi med slovensko politiko. Da je bila politika res tako enotna, kot se govori danes, pa po njegovih besedah pišejo predvsem tisti, ki niso bili zraven. Janša je tudi spomnil na potrebo po tem, da bo naslednje leto enotna proslava ob obletnici postroja. Tega si želi tudi predsednik republike Borut Pahor, ki se je omenjene proslave udeležil, prav tako pa tudi tiste, ki je bila organizirana dan prej. Na sobotni proslavi sta govorila tudi predsednik VSO Aleš Hojs in kočevski župan Vladimir Prebilič, nastopila pa sta tudi pesnik Igor Pirković in trobilni kvintet Orkestra Slovenske vojske.